

Dr. sc. Enisa Gološ

SEMANTIČKE VRIJEDNOSTI ANTROPONIMA U KNJIŽEVNOM DJELU HAMZE HUME

Sažetak

Ovaj rad daje uvid u karakteristike antroponima zabilježene u Huminom književnom djelu a istovremeno ukazuje i na njihovu raznolikost i bogatstvo. Budući da je analiza zasnovana na semantičkom aspektu, to je i cilj rada bio da se ukaže ne samo na važnost antroponima, već i njihove semantičke vrijednosti te utjecaj derivacije, koji može biti presudan za upotrebu i značenje imena. Istraživanjem se došlo do saznanja da su neka od imena obična, svakodnevna, prisutna kako u vremenu Humina stvaranja tako i danas. Može se reći i da nisu semantički posebno obilježena uzeta sama za sebe kao lična imena, ali ukoliko se ime lika dovede u vezu sa njegovim karakteristikama ili kontekstom onda i imaju neka posebna obilježja. U ovu skupinu spadaju imena: Šaćir, Šemsa, Lovro ili Gliša. Drugu skupinu imena čine ona imena za koja se može reći da su višestruko interesantna. Dovode se u vezu sa socijalnim statusom likova koji su predstavnici određene društvene zajednice. Javljaju se dvojako. Jedanput kao obična, svakodnevna imena: Adem, Arif, Mehmed, a drugi put sa proširenom osnovom, dodatom titulom age ili bega: Ademaga, Arifaga, Mehmed-beg. Posebnu skupinu imena čine ona koja se mogu okarakterisati kao hipokoristična sa obaveznim dvosložnim oblikom: Esa, Ibra, Jura ili Iša. Na temelju dobivenih rezultata došlo se do zaključka da rad predstavlja doprinos osvjetljavanju fenomena antroponima, ne samo u jeziku Hamze Hume, već i u jeziku ovih prostora uopće.

Ključne riječi: antroponimi, semantičke vrijednosti, kontekstualno značenje.

Pojam i definisanje

Antroponim je prema Rikardu Simeonu “vlastito ime čovjeka” (Simeon, 1969) čije proučavanje je u centru interesovanja antroponimije - dijela onomastike. Pored ličnih imena ljudi, onomastika proučava i nazive biljaka, životinja, mjesta, uzvišenja i planina, rijeka, jezera, i dr. U ovom radu predmet interesovanja su karakteristični antroponimi prisutni u djelu Hamze Hume kao specifičnost njegove pisane riječi, mada korpus nudi i primjere drugih “onima” što može biti predmetom interesovanja nekog drugog rada. Analiza je zasnovana na semantičkom aspektu tako da je u centru interesovanja samo značenje antroponima i njihove semantičke vrijednosti tipa *Bešir* u značenju ‘donosilac radosne vijesti, muštulukčija’ (Agić, 1996).

Humo oplemenjuje imena, proširuje njihova značenja tipa *Zlata* i *Zlatija*, ponekad ih izokreće tvoreći imena koja imaju značenje grubosti tipa *Dronjak* ili nježnosti tipa *Medan*. U toj raznolikosti je teško odijeliti tipično piščevo u odnosu na ono što je vezano za samo podneblje Humina kraja, ali ono što je vidljivo jest da većina imena koja pisac navodi u svom djelu nisu svakidašnja tipa *Biber*, *Tento* i sl. (Tešanović, 2017)

Analiza je pokazala da kod većeg broja antroponima poseban utjecaj je imala derivacija u širem značenju riječi pri čemu su nastale izvedenice tipa *Zlatija* izvedeno od Zlatka i složenice, odnosno polusloženice tipa *Šaćiraga*, *Jusuf-aga* i sl. kada je antroponim dobiven dodavanjem titule aga imenu Šaćir odnosno Jusuf. Primjeri složenice i polusloženice sadrže i socijalnu komponentu, što je posebno obilježje u istraživanom korpusu.

Jedan dio antroponima ima hipokoristično značenje tipa *Meša* i *Esa*, što istovremeno predstavlja i posebno obilježje ne samo Humina djela već uopće podneblja Hercegovine (Peco, 2007).

Semantički obilježeni antroponimi

Antroponimi su vrlo interesantna kategorija posebno kada govorimo o njihovoj ulozi u književnom stvaralaštvu jednog pisca. Oni daju poseban ton jednom književnom djelu. Čine ga obilježenim. Lično ime uzeto samo za sebe, izdvojeno iz konteksta nema neka posebna semantička obilježja, pogotovo ako su to obična, svakodnevna imena čije značenje se može naći u rječnicima. Ukoliko se značenje imena tipa *Bešir*, *Mulabećir*, *Eminaga* posmatra u kontekstu pripovijetke “Dobri” iz koje su uzeti, onda se stiče dojam da Humo nije slučajno birao navedene antroponime. Ime *Bešir* Humo daje junaku koji donosi vijesti, jer on i jest glasnik (Agić, 1996) iz primjera “*Ljudi, - veli on, - je ne znam šta je ovo. I sinoć mi je neko ukrao dvoje brava. Ja idem žandarima u kasarnu...*” (Humo, 1928), dok je *Mulabećir* - drugi Humin junak, okarakterisan kao ugledan i učen čovjek (Agić, 1996), iz primjera “*Učeni Mulabećir Radica zaklima glavom i sve se oči sakupiše na njemu. – Neka znate deco, - veli on, - da su nastala neobična vremena.*” (Humo, 1932), a *Eminaga* je junak kome Humo dao osobine mirnog, poštenog i čestitog čovjeka na što ukazuje značenje samog imena Emin s djelimičnim proširenjem, odnosno dodatom titulom aga (Agić 1996) iz primjera “*...čovjek od onog sveta, koji uvek gleda preda se kao da se boji da ne bi zgazio koje nejakno božje stvorenje.*”. Pored navedenih imena, tu su i druga imena tipa *Asim* → ‘zaštitnik, branilac’ iz primjera “*Ljudi, zgrešili smo. Mnogo smo zgrešili, i sami Alah poslao nam je ovu nevolju da nas kuša u našoj lepoj i velikoj veri...*” (Humo, 1928), *Galib* → ‘koji savlađuje, pobjeđuje, nadmoćan, dominantan’ iz primjera “*Galibova notice o zidanju zadruga, koja je bila objelodanjena u lokalnim novinama, pobudila je senzaciju u građanstvu, a naročito u čaršiji...*” (Humo, 1939), *Hasan* → ‘ljubak, krasan, izvrstan’ iz primjera “*Siromaha Hasana steže nešto u guši, navreše mu suze na oči i ne može ni jedne reči da proslovi (...) Hasan poslušao i ode u svoju sobu.*” Humo, 1928), *Sabit* → ‘jak, stabilan, ustrajan’ iz primjera “*Dok se vi vratite on će ozdraviti. I Sabit ozdravio.*” (Humo, 1928), *Safer* → ‘razum, srce, duša’ (Agić, 1996) u primjeru “*A Safer Kanjo zauči i molitva se (...) ponovi u muftarevoj džamliji*” (Humo, 1928) i dr. primjeri gdje se na osnovu konteksta iz kojeg su izdvojena uočava poseban piščev odnos prema odabiru imena. Pored semantičkih obilježja navedenih imena, Humo je na osnovu datog imena često ukazivao i na osobu, nosioca imena, njegove karakterne osobine i odnos prema drugim likovima u književnom djelu. Dakle, unutar kontekstualno značenje i svakodnevnim imenima daje dodatna obilježja.

Pored navedenih antroponima grupisanih u kategoriju imena karakterističnih i za današnju upotrebu uz naznaku da ih osobe, njihovi nosioci dobivaju po rođenju, u Huminom djelu su prisutna i imena koja imaju konotativno značenje tipa *Hršum*, *Gnjida*, kao primjeri negativnih konotacija, odnosno *Grlica*, *Maca*, kao primjeri pozitivnih konotacija (Ristić, 2004). Pored konotativnog značenja, navedena imena nastala su kao rezultat samog imenovanja na osnovu neke karakterne osobine tipa *Hršum* → ‘povika, razbješnelost, ljutnja, juriš, nasrtaj’ iz primjera “*Baš si hršum i prznica. Čovek te pita bi li prodao Džigita, a ti odmah kao sršljen.*” (Humo, 1928) ili preko osobine koju ima životinja - parazit tipa *Gnjida* → ‘čovjek slabog karaktera, gad’ koji opstaje na račun drugih, dakle dodatno značenje iskazuje nepoželjne osobine čovjeka iz primjera “*On se bojao Gnjidinih ukoljica (...) Ismijavaće me cijelim putem (...) diže se Gnjida i otpoče u njegovom žargonu: - Liske z Mostaru! Habt aht! Cugsfirer Čabrić ma slovo...*” (Humo, 1947). Suprotnost *Hršumu* i *Gnjidi* čine imena *Grlica* i *Maca* okarakterisana kao poželjna, data na osnovu umiljatog i prijatnog glasa, postupaka ili jednostavno od milja iz primjera “*...kaže Grlica, a glas joj guguče (...) Ona i ne pjeva. Ona samo pjevuši.*” (Humo, 1927), “*Maca je sva planula od stida (...) Nešto ni pogledom netaknuto, devojčako, zarilo je iz nje...*” (Humo, 1939). U isto vrijeme ovo su i primjeri davanja imena gdje se povezuju ljudske osobine sa poželjnim osobinama životinja.

Utjecaj socijalnih faktora na oblikovanje antroponima

S obzirom na vrijeme i prostor u kojem je Humo stvarao kao i vrijeme i prostor u kojem je pisao, sasvim je razumljivo da su neki antroponimi oblikovani pod utjecajem socijalnih faktora. Prije svega to se odnosi na imena uz koja stoje titule aga ili beg tipa Šaćir – Šaćiraga, Adem – Ademaga, Ešref – Ešrefbeg, gdje se uočava da je titula postala sastavnim dijelom imena, jednostavno je srasla s njim. Budući da su u centru interesovanja semantičke vrednote antroponima, uočava se da ime Šaćir (Šakir) ili Šaćiraga znači ‘zahvalan’, Adem ili Ademaga znači ‘zemlja, zemni prah’, Ešref ili Ešrefbeg znači ‘najugledniji, najplemenitiji’ (Agić, 1996). Dodavanjem titule ne mijenja se značenje imena, niti prozodijska ili deklinacijska obilježja. Jedino se može govoriti o socijalnom statusu junaka Huminog djela iskazonog upotrebom imena tipa Šaćiraga ili Ešrefbeg o čemu svjedoči sam kontekst “*Na svome vatrenom vrancu Džigitu, Šaćiraga Plavić jaše kroz čaršiju (...) Cela čaršija izgleda mu nekud sitnija i trošnija nego obično*” (Humo, 1932), “*Ešrefbeg je pametan i razborit čovjek. Kamo sreće, Šefiće, da se i ti ugledaš nanj pa da porazgovaraš sa mnom...*” (Humo, 1951). Zahvaljujući porodičnom naslijeđu, ali ne svojoj zasluži, oba junaka imaju titule dodate imenu. Kad se nađu u situaciji beznađa ostaju i bez titule pa Humo tada koristi imena tipa Šaćir i Ešref. Ovaj tip imena bez obzira na porijeklo, način nastajanja i sl. uklapa se u antroponimske obrasce našeg jezika. Dakle, poprimio je sve osobine jezika primaoca, odnosno govorne karakteristike sredine u kojoj se javio.

Pored primjera srastanja titule sa imenom koje se javlja u svakodnevnoj komunikaciji određene govorne sredine, u istraživanom korpusu su uočeni i primjeri djelimičnog srastanja jer se novonastala imena ponašaju kao polusloženice tipa Salih-aga, Arif-aga, Osman-aga, Mehmedbeg. Ukoliko to posmatramo u kontekstu semantičkog značenja uočava se da ime Salih i Salih-aga

znači ‘dobar, čestit, uredan, pošten itd.’, Arif i Arif-aga znači ‘razborit, oštrouman, poznat, strpljiv itd.’, Osman i Osman-aga znači ‘zmija, zmijče, mladunče’, Mehmed (Muhamed) i Mehmed-beg znači ‘mnogo hvaljen, slavljen, dostojan svake slave i hvale’ (Agić, 1996), dakle nema promjene u okviru samog značenja imena.

Pored muških imena koja imaju dvojaku upotrebu sa dodatom titulom i bez titule, korpus sadrži i primjere ženskih imena tipa Šaćiraginica, Tahiraginica, gdje se žena imenuje i dobiva titulu preko muževa imena i titule. To je primjer gdje je žena u sjeni svoga muža, Humo joj ne pominje ni njeno lično ime koje je dobila po rođenju, jer to u kontekstu tadašnjeg vremena i nije važno.

Drugu grupu ženskih imena čine imena tipa Zibe-hanuma, Šemse-hanuma, Šerife-hanuma, gdje imenica hanuma ima značenje ‘gospođa, muslimanska gospođa’ (Škaljić, 1989) i kao počasni naziv se dodaje imenu, odnosno dolazi poslije imena, obavezno je sa crticom, što govori o još jednoj grupi antroponima sa obilježjem polusloženica. Zanimljivo je i to da se lično ime umjesto na -a završava na -e, što nije u duhu našeg bosanskog jezika. Dakle, nije došlo do potpunog uklapanja u zadane obrasce, mada sa semantičkog aspekta gledano nema promjene. Antroponimi Ziba i Zibe-hanuma upućuju na ‘lijepa, divna, nagizdana, elegantna’, Šemsa i Šemse-hanuma dobilo se preko muškog imena Šemso (Šems) što znači ‘sunce, sunčevo svjetlo, ogrlica, zlato’ te Šerifa i Šerife-hanuma sa značenjem ‘ugledna, čuvena, slavna, plemenita’ (Agić, 1996), dakle dopuna data ličnom imenu navođenjem lekseme hanuma ukazuju na položaj određene ženske osobe u društvu tadašnjeg vremena, njenom socijalnom statusu, baš kao i kod muških imena sa dodatom titulom.

Hipokoristična obilježja antroponima

Hipokoristici su riječi sa obilježenim, simboličnim značenjem, u odnosu na riječi za koje kažemo da su neutralne i da služe u svakodnevnoj komunikaciji. U isto vrijeme hipokoristici su okarakterisani kao riječi subjektivne ocjene (Gološ, 2017). Kad se govori o odnosu hipokoristika i antroponima potrebno je istaći da antroponimi služe kao polazište u nastajanju hipokoristika, odnosno hipokoristici nastaju skraćivanjem antroponimske osnove na koju se dodaje sufiks –o tipa *Ibro* nastalo od Ibrahim → ‘otac naroda, mnoštvo’ (Agić, 1996), *Mujo* nastalo od Mustafa → ‘odabran’, *Mušo* nastalo od Mušan (Muhamed) → ‘slavljen, proslavljen’ (Škaljić, 1989), kad su u pitanju muška lična imena, odnosno sufiksa -a tipa *Mejra* nastalo od Mejrema, Merjema, Merima → ‘uporna’ (Škaljić, 1989), *Fata* nastalo od Fatima → ‘ona koja odbija dijete od dojenja’ (Agić, 1996) kad su u pitanju ženska lična imena. Ovo je još jedna specifičnost vezana za hipokoristike, odnosno samu njihovu tvorbu. Skraćivanje je jednostavno obilježje podneblja Hercegovine uopće, a posebno Humina Mostara (Gološ, 2016), Podjednako je zastupljeno i kod imenovanja osoba muškog spola kao i osoba ženskog spola.

Posebnu skupinu imena u Huminom djelu čine muška imena sa hipokorističnim obilježjima tipa *Esa* nastalo od Esad → ‘najsretniji, najuspješniji, najvredniji’, *Meša* nastalo od Mehmed (Muhamed) → ‘mnogo hvaljen, slavljen, dostojan svake slave i hvale’ (Agić, 1996), *Gliša* nastalo od Gligor, Gligorije → ‘biti budan’ (<https://www.znacjenje-imena.com/grigorije>, preuzeto 3. marta 2018), *Lovra* nastalo od Laurencije → ‘lovorom ovjenčani’ (Klajić, 2004), gdje

se uočava kratkosilazni akcenat, oblik nominativa jednine na –a i promjena po tipu promjene imenica e-vrste (Gološ, 2016). Zapravo, u odnosu na prethodnu skupinu muških imena govori se o nijansama skraćivanja.

U korpusu se paralelno uočavaju i primjeri ženskih imena tipa *Iša* nastalo od *Aiša* (*Ajiša*) → ‘živa, postojeća, koja dobro živi’ (Agić, 1996), *Mevla* nastalo od *Mevlida* → ‘rođenje’ (Škaljić, 1989), koja poput prethodne grupe imena ima kratkosilazni akcenat. I najzad, ono što ovu grupu imena razlikuje od muških imena jest isti nastavak u nominativu jednine i isti tip promjene za sva ženska imena bez obzira na akcenat i broj slogova.

Zaključak

Istraživanje antroponima u književnom djelu Hamze Hume ukazuje na njihovu važnost sa semantičkog aspekta analize. U isto vrijeme ukazuje i na posebnosti Humina izbora ličnih imena. Ona nisu slučajna, jer Humo bira ime svome junaku dovodeći ga u vezu sa njegovim karakternim osobinama ili kontekstom što ime čini posebnim i prepoznatljivim. Jednostavno ta imena kao da su srasla sa likovima koji ih nose.

U radu je istaknuta i važnost derivacije, prisustvo varijanti jednog imena tipa *Šaćir* - *Šaćiraga*, *Megmed* – *Mehmed-beg*, *Zlata* – *Zlatija*, *Šemsa* – *Šemse-hanuma*, s posebnim osvrtom na izvankontekstualno a potom i kontekstualno značenje imena. Analiza je pokazala da unutarkontekstualno značenje daje dodatna obilježja i imenima koja su svakodnevna, obična, data osobama po rođenju. Istovremeno, kontekst je istakao i socijalnu komponentu antroponima. U samom radu jednaka pažnja je posvećena kako navođenju primjera antroponima kojima se označavaju osobe ženskog spola tako i osobe muškog spola, što znači da je u radu zastupljeno grupisanje imenica po kriteriju muško-ženskih imena. Osim toga, potrebno je istaći još jednu specifičnost rada, a ona se ogleda u grupisanju antroponima koji imaju hipokoristično značenje. Uočeno je da korpus sadrži hipokoristike koji završavaju na -o ili -a kod imenovanja osoba muškog spola (Žujo, 2009), kao i hipokoristike koji završavaju na -a i označavaju osobe ženskog spola. I najzad, kao zajedničko obilježje analiziranih antroponima hipokorističnog značenja ističe se dvosložnost, a kao razlika navodi se akcenat i završni samoglasnik.

Izdvojeni primjeri antroponima navode na zaključak da književno djelo Hamze Hume može poslužiti kao polazište u osvjetljavanju fenomena antroponima u bosanskom jeziku.

Izvori

1. Humo, H. (1928). *Pod žrvnjem vremena*. Sarajevo: Prosveta.
2. Humo, H. (1932). *Pripovetke*. Beograd: Grafički institut „Narodna misao“ a.d.
3. Humo, H. (1927). *Grozdanin kikot*. Beograd: S. B. Cvijanovića.
4. Humo, H. (1939). *Zgrada na ruševinam*. Beograd: Knjižare Radomira Ćukovića.
5. Humo, H. (1947). *Adem Ćabrić*. Sarajevo: Svjetlost.
6. Humo, H. (1951). *Tri svijeta*. Banja Luka: Glas.

Literatura

1. Agić, S. (1996). *Muslimanska lična imena*. Zagreb: KAJ.
2. Gološ, E. (2016). Neke karakteristike mostarskog govora. U H. Ramić (Ur.), *Mostar moj grad* (str. 239-244). Sarajevo – Mostar: RABIC i IC Štamparija.
3. Gološ, E. (2017). Slojevitost ekspresiva u Huminom djelu. U D. Hadžizukić & e. Šator (Ur.), *Zbornik radova* (str. 249-262). Mostar – Sarajevo: Fakultet humanističkih nauka Univerziteta “Džemal Bijedić” u Mostaru i Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu.
4. <https://www.znacenje-imena.com/grigorije>. Preuzeto 3. marta 2018.
5. Klaić, B. (2004). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
6. Peco, A. (2007). *Jezik književnog teksta*. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.
7. Rečnik MS-MH (1967). *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*. Novi Sad - Zagreb: Matica srpska – Matica hrvatska.
8. Ristić, S. (2004). *Ekspresivna leksika u srpskom jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
9. Simeon, R. (1969). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska.
10. Škaljić, A. (1989). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.
11. Tešanović, D. (2017). Antroponimi u jeziku Branka Ćopića. U B. Tošović (Ur.), *Ćopićeva poetika prostora* (str. 209-310). Graz & Banjaluka: Institute für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz & Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske.
12. Žujo, L. (2009). Muški antroponimi i njihovi hipokoristici u Hörmanovoj zbirci epskih pjesama “Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini”. *Istraživanja*, 4, 147-162.

SEMANTIC VALUES OF ANTHROPONYMS IN THE LITERARY WORK OF HAMZA HUMO

Abstract

This paper gives an insight into the characteristics of anthroponyms discovered in Hamza Humo's literary work and at the same time points to their diversity and uniqueness. Since the analysis is based on the semantic aspect, the aim of this paper was to point not only to the importance of anthroponyms, but also to their semantic values and the effect of derivation, which can be decisive for the use and meaning of names. It was observed through this analysis that some of the names are ordinary and casual, and can be traced back to the time when Hamza Humo wrote his works as well as found today in our society. It can also be said that they are not semantically marked up and taken as given names, but if the names of the characters come in conjunction with his/her characteristics or context then they obtain some special features. This category includes names such as Šaćir, Šemsa, Lovro or Gliša. The second category of names is considered to be more appealing. They are related to the social status of the characters who are representatives of a particular community. They are put forward in two ways; on some occasions as ordinary, everyday names (Adem, Arif, Mehmed), while on other occasions applied with an extended basis, adding

